

בעקבות בחירות 2015: שאלה של מציאות

גבריאל דהאן

הראויים בני זמנו לא יאמרו, לא Heisenberg (להלן הייזנברג) ובוודאי שלא Bohr (להלן בוהר). אך לפני שאתייחס למה שהמדענים עצמם אומרים בשאלה הזו אביא תחילה ציטוט מעיתון הארץ. הנה מה שעשו לשמש אותנו בימינו כחומר ביבליוגרפי שווה זכויות מ-18 במרץ 2015, מתוך הכתבה "שבט זגורי ניצח" שכתבה ד"ר מירב אלזש לברון:

צילום: דני כפרי

טבעת מביוס

"[...] אלא שהסקרים - חומר ביד הפנטזיה - מסתברים כביטוי המוחשי המובהק ביותר לאותו נתק תודעתי וזהותי. אם כבר, מי שאותו צריך להחליף הוא לא העם, אלא הסוקרים. כי יש לשאול, אם אכן נתניהו ניצח בזכות הישורת האחרונה של הקמפיין המסית - מדוע לא הצליחו תוצאות האמת במדגמים לסמן את ניצחונם הסוחף? מדוע המשיך התעתוע לפעול במלוא עצמתו? כיצד שיגשג המחנה הציוני עד לרגע האמת? כל זאת כי הסוקרים והפרשנים, שאינם באים מהעם, כידוע, החמיצו את המתחבטים, את הסיבות האמיתיות של הישיבה על הגדר, את המבלפים הרבים, שגרמו להם להאמין שגם להם נמאס מהליכוד, כי זה 'אין' להיות נגד ביבי, אבל ברגע האמת חזרו הביתה. במילים אחרות, הסוקרים אינם מבינים מיהו הישראלי המתגורר מחוץ לתל אביב, מהי זהותו, מה מקור החמקמקות הפוליטית שלו ואיפה באמת נמצאת סטיית התקן".

עד כאן חלק אחד של הציטוט. מיד אחריו ממשיך חלק נוסף אשר מבלי משים לא יכול לשאת את מה שעולה מן החלק הראשון:

"מצביעי הליכוד הלא מתנחלים לא חזרו הביתה כי נבהלו מהעלייה"

"התקרית הסטטיסטית" שליוותה את אירועי הבחירות מסבה את תשומת הלב לדבר מה אשר יכול לשמש אותנו כדי להבהיר נקודה בעלת ערך בבואנו לעסוק בשאלת המציאות בפסיכואנליזה. בהרצאה ה-35 שלו, פרויד שר שיר הלל לחתירה של המדע למציאות תוך שהוא נשען על ההבחנה וההפרדה בין פנים לחוץ. הבחנה או הפרדה זו היא לידו התמצית של פעילות המדע, היא השאיפה שלו. פרויד מייחל להפרדה הזו גם בעבור הפסיכואנליזה, שכן בעזרתה אפשר יהיה להגיע למה שבעבורו הוא מה שנוכל לכנות "החיצוני ללא עוררין", החיצוני האובייקטיבי. כביכול תימצא בעזרת המדע הדרך לאדם לגלות את העולם כמות שהוא, גרסה של "הדבר כשלעצמו", וזאת במנותק מן ההשפעה האנושית. במקביל אפשר יהיה להגיע בעזרת הפסיכואנליזה אל "הפנימי ללא עוררין", גרסה של "הנפשי כשלעצמו" במנותק מן ההשפעה של העולם - מעין אובייקטיביזציה מדעית של הסובייקטיביות. אפשר לומר כאן, שמשום שנראה היה שמה שמכונה "העולם החיצוני" נענה למדע, לתצפיות שלו, למתמטיקה שלו, בדרך כלשהי, כי אז פרויד, כמו המדענים, ראה בכך אות וסימן לכך שאכן לכד המדע את "העולם כשלעצמו", את הדבר כשלעצמו. הנה כך אומר פרויד את דברו (Freud, 1932):

פרויד שר שיר הלל לחתירה של המדע למציאות תוך שהוא נשען על ההבחנה וההפרדה בין פנים לחוץ [...] כביכול תימצא בעזרת המדע הדרך לאדם לגלות את העולם כמות שהוא, [...] במנותק מן ההשפעה האנושית. במקביל אפשר יהיה להגיע בעזרת הפסיכואנליזה אל "הפנימי ללא עוררין", [...] מעין אובייקטיביזציה מדעית של הסובייקטיביות

"המאמץ שלו [של המדע] הוא להגיע להתכתבות-התאמה עם המציאות - כלומר, עם מה שקיים מחוץ לנו ובלתי תלוי בנו, וכפי שהניסיון מלמדנו, הנו מכריע עבור יכולתנו למלא את משאלותינו או להתאכזב מהן. את ההתאמה הזו עם העולם הממשי החיצוני אנו מכנים 'אמת'. זו נותרת מטרת העבודה המדעית אף אם לא נביא בחשבון את הערך המעשי של עבודה זו" (עמ' 170-171).

במבט ראשון זוהי למעשה אמירה מדהימה מצדו של פרויד בשנת 1932, שכן הוא כמו אומר על המדע את מה שגם בכירי המדענים

גבריאל דהאן הוא פסיכולוג קליני, פסיכואנליטיקאי, חבר בקבוצה הישראלית של האסכולה הלאקאניאנית (GIEP/NLS), מלמד ברשת הלאקאניאנית ומייסד תפס"ן - תחנה פסיכואנליטית לנוער.

למכביר. הם הצליחו להעניק מובן למהלומה חסרת הפשר. שימו לב לכך שללא קשר לטעות עצמה במבצע הקדינו התקשורת, הרדוקציה של ההתרששות, אמנם בחסות מדע הסטטיסטיקה והמספרים, למשחק של התענגות על ההימור, אינה רחוקה מאוד מן הרדוקציה שמתאר לאקאן (Lacan, 1971). בפרק Leçon sur Lituraterre, הוא אומר ביחס לפסיכואנליזה: "המגווח, זה להיווכח בכך שהפסיכואנליזה מאלצת את עצמה, במובן מסוים מתוך המהלך שלה עצמו, להכיר במובן של מה שבעצם האות אומרת

ככתבה (a la lettre), זה המקום לומר זאת, כאשר כל הפירושים מסתכמים בהתענגות. בין ההתענגות לבין הידע, האות היא ספת-חוף" (עמ' 117).

איזו רדוקציה! בין ההתענגות על המספרים של הסטטיסטיקה לבין הידע על הפרופיל הפוליטי של המפלגות, קרי, רצון העם, נמצאת האות של פתקי ההצבעה. זוהי הרדוקציה האוניברסלית של כל מיני האיוויים האנושיים, האידיאולוגיות, שמות האב, האהבות: הכול התענגות! בדומה לאמירה בעלת הוותק המעט גדול יותר: הכול בסוף זה כסף! כך הוא הכסף, בפיהם של אלה אשר מנסים לשכנע אותנו שהוא "הממשי" של חיי האדם ומפעליו בעוד כל השאר אינם אלא "דמיונות" נעדרי ממש. "אני מתענג (במספרים, בהימור), משמע אני קיים!", "ההוא מתענג, משמע הוא מתענג על חשבוני, משמע קיומי בסכנה!"

את הפלישה של המגמה הזו לכל תחומי הפעולה החברתית ניתן לזהות מדי יום ביומו ללא הבחנה בין התחומים. זה מה שמכונה בפיהם של הפרשנים למיניהם "השורה התחתונה", השורה התחתונה של כל דבר ועניין היא הממון. הדבר לא פסח גם לא על תחום כמו האמנות, שבהיותו תלוי לשם קיומו בתרבות המערב בממון של בעלי הממון ונותני החסות, הוא כמו מאבד בפיהם של אנשי "השורה התחתונה" את כל ערכו הלא-כספי והופך להיות בן בריתו של ההון בדיוק כמו השלטון. בעצם הימים הללו אפשר לקרוא כתבה ברוח "הטעות הסטטיסטית" ביחס ליצירת אמנות יוצאת דופן של האמנית

בהצבעה של הערבים. הם פחות מבוהלים מן הרשימה משותפת ממצביעי יאיר לפיד הנאורים, ואפילו מבוחר יצחק הרצוג. הם חזרו כי הם הבינו באופן חד וצלול, שהאינטרס שלהם מנוגד לזה של מצביעי לפיד והרצוג. בהקשר החברתי, מה שעבד היה ההיגיון של שבט מול שבט, הרבה יותר מאשר מנהיג מול מנהיג. השבט הלבן, כפי שכתב ארי שביט, אכן התפצל שוב בהתאם למיצובו החברתי-הכלכלי, ואילו השבט הלאומי התכנס לגרעין המרכזי שלו".

אני מביא את הציטוט הזה משום היותו ממוקם על פני אותו ציר שעליו מונחים דבריו של פרויד ושעליו ניתן גם להניח את דבריהם של המדענים. ובכן, תחילה, מה לפרויד ולעיתון הארץ, מה לו ול"פדיחה" הסטטיסטית בבחירות במדינה הישראלית? לא יותר ואף לא פחות מכך שזו שאלת המציאות עצמה שנמצאת על הפרק בשתי המובאות שלעיל, שאלת המציאות כקובעת את הסיפוק או האכזבה ביחס למשאלות הלב.

מה שהתרחש לאחרונה, לא בפעם הראשונה בחיים הפוליטיים של ישראל, באירוע שקרוי "הבחירות" ביחס לסקרים הסטטיסטיים ולכוכב התקשורת שמכונה "המדגם", נחוזה ותואר בממד של תדהמה והפתעה

מה שהתרחש לאחרונה, לא בפעם הראשונה בחיים הפוליטיים של ישראל, באירוע שקרוי "הבחירות" ביחס לסקרים הסטטיסטיים ולכוכב התקשורת שמכונה "המדגם", נחוזה ותואר בממד של תדהמה והפתעה. פרופסור קמיל פוקס צוטט בעיתונים שונים אומר: "כששמעתי על תוצאות האמת חשבתי שאני מת".

אולם מה הם הסקרים והמדגמים האלה? לא יותר מאשר האופן שבו מעמידים את האירוע המכונה "בחירות דמוקרטיות" על היסוד הפרימיטיבי, הבסיסי והריק ביותר שניתן להקנות לו, קרי, להעמידו על מה שלמעשה איננו יותר מאשר גרסה נוספת של משחקי ההימורים. קדינו לעם ליום אחד בחסות החוק של הדמוקרטיה. מה זה אם לא גרסה בת זמננו לתופעה הקדומה בפרקטיקה השלטונית של "לחם ושעשועים" אשר קדמה להמצאת שלטון העם, שלטון העם בע"מ. זוהי הרדוקציה הדמיונית-קרטית של אותה פעילות שנקראת "העם" לנוסחה של התענגות במספרים, התענגות hard-core עירומה מכל משמעות, קרי, חשיפה של העירום והעריה של ההתרששות כולה, והעמדתה על ערוות הדבר ההתענגותי - זה מה שקרוי "יום הבוחר", כלומר, "יום המהמר", לשם מכוונת נסיכת חופש הדיבור, התקשורת, שלא בכדי זוכה שוב ושוב בתוארה כ"תקשורת המונים" או כ"תקשורת המונית", כלומר, כולם מתקשרים ומונים, מתקשרים וסופרים.

הסקרים והמדגם החמיצו וחוללו תדהמה, או כפי שנוהגים לומר: "טעו בגדול". במפלת הניבוי הסטטיסטי הזה עסקה התקשורת ביום שאחרי, אף יותר מאשר בתוצאות עצמן, המכונות "תוצאות אמת". היא עסקה בטעות שנבעה לדבריה אולי מהבושה של הנשאלים לומר את האמת, מסירובם להשיב, או מהרצון להטעות של מצביעים כאלה ואחרים - כל הפירושים נמצאו טובים ומהם היה

סיגלית לנדאן, שאת פסל השיש שחצבה באבן הניחה בבית המלון "אלמא", מרכז אמנויות בזיכרון יעקב ששופץ על ידי אישה שנפשה יוצאת משום מה אל האמנות, גברת לילי אלשטיין. הכתבת נטלה על עצמה לחשוף, ויהי מה, בכל מחיר, במעין דחף שלא ניתן לריסון, בחסות מדעני הסוציולוגיה, את ההתענגות החבויה בתוך מה שכינו מרואייניה ברוח ה-password בן ימינו "חסי הון-שלטון" את "חסי הון-אמן". הנה סוף-סוף האמת החבויה מאחורי כל מעשה, מפעל, פרויקט, אקט של הסובייקט, ובכלל זה גם מאחורי האקט של האמן כאשר בשמה של העובדה הזו שהאמן נזקק לתמיכתו של בעל ההון הוא נתפס כמרוקן את האקט שלו מכל ערך אחר. אם נפנה לציטוט של לאקאן נוכל לתהות שמא אין לפסיכואנליזה חלק במהלך הריקון הזה. ניתן בהחלט להניח שאלה זו לפתחה של הפסיכואנליזה. היא לא תיתפס לבהלה בשל כך ומובטח לנו שיהיו לה דברים מעניינים לומר על כך.

במפלת הניבוי הסטטיסטי הזה עסקה התקשורת ביום שאחרי, אף יותר מאשר בתוצאות עצמן, המכונות "תוצאות אמת"

נחזור לעניין הבחירות. ביום שאחרי, כולם הכו על חטא ודיברו על הטעות, וכמובן לא שכחו לציין כי להבא יש להקפיד ולהיות זהירים הרבה יותר. היה זה יומם של עסקני הסקרים, בוני המדגמים, ומחשבי הקצים, הסטטיסטיקאים ומכוניהם שהתברבו כמו פטריות אחרי הגשם - בארצנו יש להם תעסוקה, ובמיוחד ביום הבוחר. הם דיברו על הטעות, על גודל הטעות, והגיעו למסקנה שהם טעו בסך הכול ב-8 מנדטים ביחס ל-11 מפלגות, וידעו לחשב שמדובר בסך הכול בטעות קטנה של 0.8 בהסתברות. כלומר, שלמעשה "מבחינה סטטיסטית זו לא הייתה טעות, אך מבחינה פוליטית זו הייתה קטסטרופה" - כך הכריז ואמר פרופסור פוקס, כלומר, הקטסטרופה הייתה שהטעות נחתה דווקא ובעיקר על מה שקרה ביחס לשתי המפלגות הגדולות. כלומר, מר מדגם המשיך בהסתברות, על אף שחשב שהוא הולך למות, להיאחז במחשבה הסטטיסטית, כדי לומר משהו שהנו לגמרי נכון - הטעות מבחינה סטטיסטית לא הייתה טעות - אלא שהוא עצמו לא ידע עד כמה אין מדובר בטעות, וזו טעותו. בדיוק כפי הייזנברג עם עקרון אי-הוודאות שלו טעה אליבא דבוחר ביחס לקריאה הנכונה של "הטעות" שנתקלו בה במכניקת הקוונטים. מכוני הסקרים הצעירים שעדיין נאבקים על התבססותם לא יכלו להרשות לעצמם אמירה מעין זו, ושמענו את כולם בזה אחר זה טוענים, כל אחד בנפרד, במעין התנצלות דפנסיבית רפלקסיבית, שהם היו היחידים שניבאו תוצאה הרבה יותר גבוהה לביבי משאר המכונים, אף שבסופו של יום אמנם גם הם טעו, אך טעות קטנה יותר מזו של המכונים הגדולים יותר. מכיוון שמדובר בבעלי מקצוע, הם הסיקו שעליהם לנקוט שיטות דגימה משוכללות יותר כדי להצליח להבא ללכוד את האמת לאמיתה בזמן, אשר קודם לזמן "האמת לאמיתה". שהרי זהו ההימור, בסופו של דבר, הניסיון ללכוד את הזמן שלפני זמן האמת. הייתי אומר אף את "הזמן הממשי", הזמן הזה שעל קו החוף שלו נופלים חלל בזה

אחר זה כל המדענים והמהמרים מכל הזמנים ומכל התחומים. המעניין בכל הסיפור הזה כולו הוא העובדה הגלויה לעין כול ויחד עם זאת שנעלמה מעין כול והיא שלא הייתה כל טעות, ולראיה, כל המכונים שהיו מעורבים, כל אחד מטעמו של ציתון אחר, רשת טלוויזיה אחרת, מפלגה אחרת, משרד פרסום אחר, כל המכונים כולם הגיעו בפועל לאותה תוצאה בהבדלים קטנים לכאן או לכאן. כל המכונים הפעילו את הידע הסטטיסטי שעומד לרשותם ולרשות הסטטיסטיקה עצמה כדי להפעיל את המכשיר ולמדוד את מה שהוא יודע למדוד.

כלומר, אין מדובר כאן בכשל טכנולוגי או במגבלה אפיסטמולוגית - הפער שהתנפל על האזרחים המהמרים, מי כדי לשמוח כהרגלו ומי כדי להיות מדוכאים כהרגלו, איננו מגבלה מעין זו, אי-המושלמות של הניבויים איננה אי-מושלמות אפיסטמולוגית טכנולוגית, זוהי אי מושלמות אונטולוגית. לו היה מדובר במגבלה אפיסטמולוגית, כי אז אפשר היה לחשוב שניתן היה להביא בחשבון בצורה מדויקת יותר את הטעות של כלי המדידה ולנטרל באופן זה את הטעות בניבוי כדי להגיע אל תוצאת האמת. ואמנם אנו רואים שזו נטיית לבם של אנשי הסטטיסטיקה והתקשורת שממשיכים להאמין שמדובר בטעות, באי-מושלמות אפיסטמולוגית שניתן להתגבר עליה ולתקנה בכלים של הטכנולוגיה הסטטיסטית, ומבטיחים שבפעם הבאה הם ינטרלו את הטעות של כלי המדידה שלהם: יתבססו על מדגמים גדולים יותר, יתייחסו אחרת לאלה שמסרבים לענות בטלפון שכן לדעתם אנשי הימין פחות נענים למשאלים הטלפוניים מאשר אנשי השמאל, יסגרו את קלפיות המדגם מאוחר יותר משום שאנשי הימין האדישיים למצב נוטים להצביע בשעות המאוחרות יותר, וכה הלאה כיוצא באלה שגיגות. כלומר, הסטטיסטיקאים, יחד עם הפונדקאי שלהם שנותן להם את קיומם, התקשורת, ממשיכים לסרב להכיר במה שבו נתקלו ואוחזים באמונתם ש"הדבר כשלעצמו", "המציאות האמיתית", לא נלכדו משום טעות בטכניקת העבודה ובכיוול מכשירי המדידה.

בין ההתענגות על המספרים של הסטטיסטיקה לבין הידע על הפרופיל הפוליטי של המפלגות, קרי, רצון העם, נמצאת האות של פתקי ההצבעה. זוהי הרדוקציה האוניברסלית של כל מיני האיוויים האנושיים

האובייקט שמכשירי המדידה הסטטיסטיים היו אמורים ללכוד, האובייקט השקול לאותו חלקיק קוונטי שמנסים ללכוד באמצעות התנע שלו ומקומו, לא נלכד בשל שיקול דעת מוטעה. כלומר, טעות אפיסטמולוגית. האובייקט הזה, קרי, העם שהולך לקלפי, האזרח הבוחר, שנהג כאותו חלקיק קוונטי, חמק מהם בעורמתו, שכן כנראה אי אפשר לסמוך על יושרו ויש לדעת כיצד לארוב לו כדי ללכוד אותו ממש. הוא חמק מן האפשרות ללכוד אותו במדויק, עד תום, את כל כולו, כפי שהממשי חומק מן המפגש והופך את יחסינו עמו למפגש שלא יכול להיות כי אם תמיד מוחמץ. הרי

למכאניקה של ניוטון, במשוואות תנועה בשביל הקואורדינטות והתנע של החלקיקים. אבל על ידי טרנספורמציה פשוטה אפשר לכתוב בצורה הדומה למשוואה של גל-חומר רגיל בן שלושה ממדים. לפיכך דרך זו של שימוש בתמונות שונות המשלימות זו את זו, יש כנגדה אנאלוגיה בטרנספורמציות השונות של הסכימה המתמטית. אין היא מביאה לידי כל קושי בפירושה של אסכולת קופנהגן לתורת הקוונטים. אבל קושי אמיתי בהבנת הפירוש הזה עולה, אם אדם שואל את השאלה המפורסמת: ומה יקרה באמת

צילום: דני כפרי

באירוע האטומי [מה יקרה באמת ביום הבוחר]? נאמר קודם שעריכתה של התצפית ותוצאותיה ניתנות לביטוי תמיד במונחיהם של המושגים הקלאסיים. אבל מה שלמדים מתצפית היא פונקצית הסתברות, ביטוי מתמטי המצרף טענות בנוגע לאפשרויות או למגמות עם טענות בנוגע לידיעתנו את העובדות. לפיכך נבצר מאתנו להפוך את התוצאה של תצפית לדבר שהוא אובייקטיבי בתכלית; אין אנו יכולים לתאר מה יקרה בין תצפית זו ושל אחריה. דבר זה נראה כמכניס צד סובייקטיבי בתוך התיאוריה, כאילו אנו רוצים לומר: מה שיקרה תלוי בדרך ראייתנו אותו או בעובדת ראייתנו אותו. קודם שאנו באים לדון בבעיה זו של הסובייקטיביות יש לבאר בברור על שום מה צפויה מבוכה גמורה לכל מי שיבוא לתאר מה יקרה בין שתי תצפיות הבאות זו אחר זו [...] ובכן, באיזו מידה הגענו בסופו של דבר לתיאור אובייקטיבי של העולם, במיוחד של העולם האטומי? בפיזיקה הקלאסית פתח המדע באמונה - ושמה הנכון לומר בדמיון שווא - שיש בידינו לתאר את העולם, או לפחות חלקים מן העולם, בלא כל ייחוס לעצמנו. בעצם אפשרי הדבר במידה רבה. אנו יודעים שהעיר לונדון קיימת בין אם אנו רואים אותה בין אם לאו. ניתן לומר, שהפיזיקה הקלאסית היא אידיאליזציה כגון זו, שבה אנו יכולים לדבר על חלקים של העולם בלא כל ייחוס לעצמנו. הצלחתה הביאה לידי האידיאל הכללי של תיאור אובייקטיבי של העולם. האובייקטיביות נעשתה סימן ראשון לערכה של כל תוצאה מדעית. כלום פירושה של אסכולת קופנהגן לתורת הקוונטים

לכם, כל העם נתקל בממשי הזה ולא יודע על כך דבר. בדיוק כפי שפרויד מהרהר בערוב ימיו ביחס לפסיכה שמתפשטת במרחב ואינה יודעת על כך. הרי לנו החמצה מדהימה בסדר גודל של אנליזה המונית של היתקלות בממשי הזה במעמדו כמחמץ וככזה מחולל את הופעתה של המציאות. הנה טעות, שמתעקשים לראותה כטעות טכנולוגית סטטיסטית שאיננה כי אם אותו עיוות שהגיע לתוך החיים הציבוריים על גבי המכשיר המדעי בדיוק כמו החלקיק הקוונטי שמקבל את קיומו רק בסטייתו.

זהו ההימור, בסופו של דבר, הניסיון ללכוד את הזמן שלפני זמן האמת. הייתי אומר אף את "הזמן הממשי", הזמן הזה שעל קו החוף שלו נופלים חלל בזה אחר זה כל המדענים והמהמרים מכל הזמנים ומכל התחומים

סר ארתור אדינגטון האסטרופיזיקאי (1882-1944), בהתייחסו לתפיסת העולם האסטרופיזית המודרנית שהחלה עם קריאת התיגר של גלילאו על מידת ההתאמה של החושים ככלי לגילוי המציאות, תפיסה שהותירה יקום שמה שידוע על תכונותיו הוא אופן ההשפעה שלהן על מכשירי המדידה שהאדם בונה, אומר בהקשר זה: "הראשון [היקום] דומה לאחרון [מכשיר המדידה] כמו שמספר הטלפון דומה למנוי" (בתוך: ארנדט, 2013, עמ' 297). כלומר, כפי שאומרת חנה ארנדט: "במקום תכונות אובייקטיביות אנו מוצאים מכשירים, ובמקום הטבע או היקום כפי שניסח זאת הייזנברג האדם פוגש רק את עצמו" (שם).

הייזנברג מנסח את דבריו במונחים היכולים למצוא חן בעיני עובדי הפסיכה למיניהם, אלא שזה רק במבט ראשון. מבט ראשון שנראה לכאורה יותר פרוידיאני מפרויד. "כאשר מנסים להיחלץ ממצב העניינים של המדע המודרני על מנת לבחון את יסודותיו [...] מתעורר הרושם, שבפעם הראשונה בהיסטוריה של האדם על פני האדמה האדם עומד רק מול עצמו" (שם, עמ' 297). כלומר, למושג התצפית אין קיום בלתי תלוי בסובייקט הצופה: "באמצעות אמנות התצפית יוכרע איזה כיוון ייקבע למסלולו של הטבע ואיזה כיוון יימחק באמצעות התצפית שלנו עצמנו" (שם, עמ' 298). כביכול היה עלינו לעלוף על ההצעה הזו, שכן הנה לפנינו מדע שאינו נשען על הדחייה של הסובייקט. אך לאט לנו. הנה עוד מהתייחסותו לעניין זה במקום אחר:

"בוהר משתמש במושג הקומפלמנטאריות במספר מקומות בפירושה של תורת הקוונטים. ידיעת מקומו של החלקיק משלימה לידיעת מהירותו או התנע שלו. אם אנו יודעים את האחד בדיוק מדוקדק אין אנו יכולים לדעת את השני בדיוק מדוקדק; ואף על פי כן עלינו לדעת את שניהם לשם קביעת התנהגותה של המערכת. [...] בכללו של דבר, השניות שבשני התיאורים השונים של מציאות אחת אינה גורמת עוד לקשיים, הואיל ואנו יודעים מן הניסוח המתמאטי של התיאוריה, שאין מקום לסתירות. שניות של שתי התמונות המשלימות, של גלים וחלקיקים, משתקפת בבירור גם בגמישותה של הסכימה המתמאטית. נוהגים לכתוב את הפורמליזם בדומה

בין האובייקטיבי לבין הסובייקטיבי, ובמונחי פרויד, בין המציאות לבין הסובייקט, או בין הפנימי לבין החיצוני, היא אידיאל שעדיין מותאם לאידיאל הקלאסי, אך אינו ישים עוד עבור ההתנהגות התת-אטומית. עבור בוהר אי-המושגיות הזו כאמור אינה מגבלה אפיסטמולוגית כי אם מגבלה אונטולוגית. שכן לו היה מדובר במגבלה אפיסטמולוגית ניתן היה לחשוב שכדי להגיע אל "הדבר כשלעצמו" אפשר היה להביא בחשבון את אפקט המכשיר ולנטרל אותו עם הכלים שמתמחה בהם הסטטיסטיקה - ולא כך היא. על כן, אין מדובר בכך שהתערבות

המכשיר-הצופה-המדען מפירה את האפשרות ללכוד את האובייקט הנמדד כשלעצמו, כי אם בזאת שלאובייקט עצמו אין את האפשרות ללכוד את שני הממדים, אין לו את שני הממדים "בו-בזמן". לו ניתן היה לנהוג כפי שנוהגת הסטטיסטיקה של הבחירות כי אז יכולנו לומר שיש מטה-שפה, מה שבשפת הפסיכואנליזה אנו נוהגים לסמן כאחר של האחר. לומר זאת מניח את קיומו של מישור מטה-שפתי אשר על גביו נוכל להימלט מפני האנטגוניזם, אי-הרציפות, אי-המושגיות, הטעות של התפיסות-המדדיות-הסקריות-המדגמים, ובסיועו להגיע תוך נטרול רעשי הטעות אל "הדבר כשלעצמו". הסטטיסטיקה במובן זה משווקת לנו סוג של מטה-שפה כפי שמשווקים לנו זאת בעקיפין רעיונות של צדק או שוויון או כל זכות אחרת במסגרת הצהרות אבסטרקטיות.

מול זה אנו מצויים בפני תפיסה אחרת של מציאות, זו שאינה נשענת עוד על רציפות או על שלמות כי אם על אי-מושגיות ואי-רציפות. היזכרו נא כיצד הגדיר לאקאן את הסובייקט במאמרו על חתירת הסובייקט: הסובייקט הוא חתך ברציפות של הממשי. אין ספק שזה מעלה בפנינו שאלה כפולה: האם אכן הממשי רציף? האם לא משתנה דבר בקשר לממשי לאורך ההוראה המאוחרת יותר של לאקאן בעניין זה? האם יש טעם להבחנה הזו בין המציאות לבין הממשי? בדיוק לאור כל מה שאני אומר עד כה, מהי המציאות הזו שתלויה על בלימה? האם אין היא אריה מחורר, לא שלם, שעשוי טלאים-טלאים?

אין ספק שעבור צרכי הסטטיסטיקה אין אפשרות להביא בחשבון

עדיין מתיישב עם אידיאל זה? אולי אפשר לומר שתורת הקוונטים מתאימה לאידיאל ככול שידינו מגעת. ודאי הדבר, שתורת הקוונטים אינה כוללת כל תכונות סובייקטיביות אמיתיות, אין היא עושה את רוחו של הפיזיקאי חלק של האירוע האטומי. אבל היא פותחת בחלוקת העולם לשניים: יש אובייקט ויש שאר העולם; והיא פותחת בזה שלפחות בשביל שאר העולם אנו משתמשים בתיאורנו במושגים הקלאסיים. חלוקה זו היא שרירותית, ומבחינה היסטורית היא תוצאה ישירה של השיטה המדעית שלנו; השימוש במושגים הקלאסיים שורשו באורח המחשבה האנושי הכללי. ואולם דבר זה אינו אלא בבחינת ייחוס לעצמנו, ומצד זה התיאור שבידינו אינו כולו אובייקטיבי" (ורנר הייזנברג, על התוכן המוחש של הקינמאטיקה והמכניקה הקוואנטית, בתוך: סמבורסקי, 1987, עמ' 525-530).

המדען נילס בוהר שאליו מתייחס הייזנברג כתב בשנת 1913 את מאמרו: "על המבנה של אטומים ומולקולות" (בתוך: סמבורסקי, 1987, עמ' 531-540). זוהי גם השנה שבה יוצאים לאור טוטם וטאב, והטענות של הפסיכואנליזה לעניין המדעי של פרויד (-1913, Freud, 1914). במאמר הזה, על כל פנים, נוכל להבחין בכך שבהתייחסו לאותה שאלה שמעלה פרויד בקשר ליחסים של המדע עם שאלת המציאות, נרתע המדען, הפיזיקאי, מלייחס למדע את מה שנראה שפרויד מוכן לייחס לו, ויתרה מזאת, הוא גם חולק על דעתו של הייזנברג וממקם את הבעיה שמעוררת מכניקת הקוונטים לא כבעיה אפיסטמולוגית כי אם אונטולוגית.

במאמר מוסגר נאמר שהבעיה שהתעוררה עם תורת הקוונטים שמולה התגלו הניסוחים המכניים והאלקטרו-דינמיים כבלתי מספקים, הייתה כרוכה למעשה בהיתקלות בתופעה של אי-רציפות באופן שהוא בלתי סביר עבור הפיזיקה הקלאסית. הרעיונות המכניים נשענו על עיקרון של רציפות. פלאנק (Planck) הראה שחוקי הקרינה תובעים יסוד של אי-רציפות בתיאור התהליכים האטומיים, דבר שהיה זר לתורות הקלאסיות. כמו כן, הוא גילה שבהתנהגות הסטטיסטית של חלקיקים השרויים בתנודות הרמוניות מסביב לנקודת שיווי משקל אין להביא בחשבון אלא מצבי תנודות כאלו, שהאנרגיה שלהם היא כפולה שלמה של תדירות החלקיק בקבוע פלאנק. מה תהא מציאות שאינה מוגדרת עוד כפונקציה של רציפות?

**הסטטיסטיקאים, יחד עם הפונדקאי
שלהם שנותן להם את קיומם, התקשורת,
ממשיכים לסרב להכיר במה שבו נתקלו
ואוחזים באמונתם ש"הדבר כשלעצמו",
"המציאות האמיתית", לא נלכדו משום טעות
בטכניקת העבודה ובכיול מכשירי המדידה**

בוהר התכתב עם הייזנברג בקשר למחלוקת הזו ביניהם. יכולנו לראות מתוך מה שצוטט לעיל את זאת שהסובייקטיביות שעליה מדבר הייזנברג הנה למעשה האופן שבו הוא מדבר על אי-השלמות כבעיה אפיסטמולוגית. כלומר, שהתקווה של פרויד להפרדה הזו

הנורמטיבית, של ההיגיון הרגיל, של האקראיות, של השבר, אינו כי אם הופעה לילית של העיוות. אך עלינו לשים לב לכך שמה שמאפיין את כל ההופעות הללו של העיוות או השבר היא עובדת היעלמותה של השלילה: זהו למעשה עקרון הקומפלמנטריות על פי בוהר. זהו למעשה מרחב שנבנה מתוך אנטגוניזם ממשי, ניגודים שאי אפשר לפשר לפשר ביניהם ואשר יחד עם כך מתקיימים יחדיו - ובמובן זה החברה הישראלית היא חברה ממשית. כלומר, אין מדובר במצב של או-או כי אם במצב של הן-הן שלא מפסיקים להתעקש לקרוא אותו כאו-או, ובדיוק בזה קיומו כממשי. זהו אולי המובן היחיד שניתן להעניק למושג הפשרה של פריד, פשרה בין ניגודים שאי אפשר לפשר ביניהם ואשר מתקיימים יחדיו ללא שלילה.

הממשי זהה במידת מה עם הכוח של העיוות. ללא העיוות גם לא נגיע לשום ממשי. זה מה שלמעשה פריד הניח עבורנו תחת המונח של דחף המוות, אותו נוכל לחשוב ככוח העיוות. [...] הרי מעשה הכשל, פליטות הפה, פליטות הקולמוס, הקונטמינציות, הקונדנסציות וההתקות, הם שמות לצורות ההופעה של העיוות

ראוי עתה לחזור לשורה קצרה מתוך דבריו של פריד שהובאו בתחילת הדברים: "[...] את ההתאמה הזו עם העולם הממשי החיצוני או מכנים 'אמת'". קשה שלא להבחין בקריאה שנייה בנימת ההסתייגות שמובלעת במשפט הזה. כלומר, לצד שיר ההלל למפעל המדעי, פריד ידע כבר את מה שלאקאן העניק לו את השם "ממשי". הקשר עם אותה מציאות שמחוצה לנו ושאינה תלויה בנו נותרת תמיד לא כולה נתונה לנו, ואנו נתקלים בה בפועל רק ככל שאנו נתקלים בה, מכאן אולי גם המוסכמה הזו בקרב בני האדם שקשה לעמוד מול האמת.

מציאות שאינה נתונה במלואה מראש כבר. נוכל לומר שעבור נילס בוהר, בשונה מהייזנברג, אי-המושלמות היא "הדבר כשלעצמו". אי-המושלמות הזו היא שקוראת להמצאתו של אלוהים כמו גם לזו של הסובייקט. אינני יודע אם הדבר זכור לכולכם אך ודאי חלקכם זוכר את המעקב העולמי אחר גורל החלקיק האלוהי בשדה היגס, הבוזון, שגם זכה לכינויו כחלקיק האלוהי. אמרנו באותה עת שעבור הפיזיקאים החלקיק הזה תפס את מקומו של האובייקט a, האובייקט סיבת ההפרעה, סיבת המעבר מכלום למשהו, סיבת הפרעת הסימטריה של הוואקום, שכן החלקיק הזה הוא שמעניק מסה לכל חלקיק אחר. ואובייקט הסיבה הזה קיומו הנו רק בסטייתו. האובייקט סיבת האיווי הוא האופן שלנו לומר על מה שבהיותו סוטה בנו מקבל את קיומו, זהו המבט מן הצד שנתבע מאיתנו כדי להצליח לראות את הכתם חסר הפשר בתמונת השגרירים של הולבין שאליו מתייחס לאקאן בסמינר ה-xi על ארבעת מושגי היסוד בפסיכואנליזה. זה באמצעות האובייקט הזה של הסטייה שהממשי והמציאות יקבלו קיום. לעיוות הזה אנו יכולים להעניק את הכינוי "מראית-עין ממשית" (semblant) - ביטוי שהוא בבחינת אוקסימורון, אך שמסגיר עבורנו דבר מה ממה שלאקאן יאמר לנו על הממשי הזה בפרק השביעי בסמינר ה-xxiii שמוכתר על ידי ד"ר מילר בכותרת: "D'une Fallace Témoignant du Reel" - "על אודות מופרכות אשר מעידה על הממשי" (Lacan, 1975-76, p. 105). ובכן ההכנסה של הממד הזה של המופרכות כדבר שמעיד על הממשי שקולה לאמירה שהדיסקורס שלנו יוכל להגיע לממשי רק ככל שהוא תלוי בפונקציה של מראית עין (semblant). הכותרת הזו שמעניק מילר נשענת על משפט של לאקאן: "[...] מה שמעיד על הממשי זוהי מופרכות שכן דברתי על מה שנראה" (שם, עמ' 113). אם נסכים להישען על המטפורה המדעית נוכל לכל הפחות לומר, שהממשי הוא כמו אותו אנטגוניזם בין התנע לבין המקום, אותו עיוות שמחולל את ההופעה של המציאות. כך הממשי זהה במידת מה עם הכוח של העיוות. ללא העיוות גם לא נגיע לשום ממשי. זה מה שלמעשה פריד הניח עבורנו תחת המונח של דחף המוות, אותו נוכל לחשוב ככוח העיוות. אבל חשבו גם על האופנים שבהם לוכד פריד את הלא מודע. הרי מעשה הכשל, פליטות הפה, פליטות הקולמוס, הקונטמינציות, הקונדנסציות וההתקות, הם שמות לצורות ההופעה של העיוות. אף החלום עצמו, כאתר של שבירה של השפה

מקורות

1. אלוש לברון, מ' (18.3.2015). שבט זגורי ניצח. הארץ. <http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.2593533>
2. ארנדט, ח' (1958, 2013). המצב האנושי. אדום - הקיבוץ המאוחד.
3. סמבורסקי, ש' (1987). המחשבה הפסיקאלית בהתהוותה, אנתולוגיה. מוסד ביאליק.
4. Freud, S. (1932). S.E. XXII, lecture xxxv, The Question of a Weltanschauung, 170-171,
5. Freud, S. (1913-1914). S.E. xiii, Totem and Taboo & The claims of Psycho-Analysis to Scientific Interest.
6. Lacan, J. (1971). Le Séminaire, livre Xviii, D'un discours qui ne serait pas du semblant, 117, Seuil.
7. Lacan, J. (1975-76, 2005). Le Séminaire, livre xxiii, Le sinthome, 105, Seuil.

